

ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

У статті аналізується система соціального захисту населення в Україні та роль у ній соціального страхування. В статті наголошується, що в Україні проголошено курс на побудову соціальної держави, політика якої спрямована на забезпечення соціальних прав та державних соціальних гарантій достатнього життєвого рівня для кожного члена суспільства. Важливим при цьому є функціонування і подальший розвиток системи соціального забезпечення та її складової – соціального страхування. За таких умов джерелом підвищення добробуту громадян має стати ефективна праця, трудова активність та підприємницька ініціатива. Але часто виникають ситуації, коли через об'єктивні обставини, які людина подолати не може, вона не має можливості заробити на життя, потрапляє у становище, яке загрожує її існуванню. Ці обставини є соціальними ризиками і притаманні кожній особі як члену людської спільноти. Ринкова економіка не створює механізмів захисту населення від названого ризику. Лише активне втручання держави уможливує мінімізацію їх негативних наслідків. Наявність соціальних ризиків зумовлює існування державної системи соціального захисту населення, функціонування якої поєднує страхові та не страхові засади. На підставі аналізу теоретичного та практичного матеріалів обґрунтовано напрями державної політики щодо формування та розвитку дієвої системи соціального страхування в Україні.

Ключові слова: соціальний захист; соціальне страхування; соціальна допомога; соціальні гарантії; прожитковий мінімум; соціальні норми; мінімальна зарплата.

Постановка проблеми. Головним суб'єктом реалізації соціальної політики в сучасному світі традиційно є держава. Одним з найголовніших напрямів діяльності нашої держави є вирішення питань соціального страхування як основи соціального забезпечення її громадян. Конституцією України нашу державу проголошено як соціальну, тобто її соціальна політика повинна спрямовуватись на створення належних умов для достойного рівня життя і вільного розвитку особистості. Соціальне страхування як важлива складова частина системи соціального захисту відіграє значну роль у житті громадян України, особливо тих, хто втратили можливість забезпечувати себе самостійно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих питань пов'язаних з вирішенням зазначених проблем присвячені, зокрема, роботи вітчизняних і російських учених: В. Галицького, В. Гречка, Н. Дубровських, Ю. Комарова, Ю. Міхєєва, В. Міненка, М. Папієва, Н. Перегудова, В. Райхера, В. Ройка, В. Рудень, В. Серебровського, Л. Четверікова [3 – 10].

Хоча вітчизняні вчені з економічних, політичних наук та державного управління приділяли увагу аналізу державної політики щодо формування та розвитку

обов'язкового соціального страхування в Україні як складової системи соціального захисту, остаточно вигляду система соціального захисту ще не отримала, перебуває у процесі постійного реформування і потребує більш детального дослідження.

Метою статті є визначення ролі та місця державного соціального страхування як важливої складової системи соціального захисту в реалізації соціальної політики держави на сучасному етапі суспільних трансформацій в Україні. Для реалізації вищезазначеної мети поставлено низку завдань, зокрема:

– з'ясувати, якою мірою система соціального захисту використовує механізм обов'язкового державного соціального страхування;

– обґрунтувати напрями державної політики щодо формування та розвитку дієвої системи соціального страхування в Україні.

Виклад основного матеріалу. У межах комплексу соціальної політики варто виокремити систему соціального захисту населення, який здійснюють держава і громадянське суспільство. як правило, соціальний захист населення має дві форми: система грошової допомоги або комплекс певних соціальних послуг.

Джерела фінансування соціального захисту – надходження зі страхових фондів, бюджету та надходження від різноманітних недержавних організацій (благодійних, релігійних). Велику роль у забезпеченні добробуту населення держави відіграє соціальне страхування.

В Україні проголошено курс на побудову соціальної держави, політика якої спрямована на забезпечення соціальних прав та державних соціальних гарантій достатнього життєвого рівня для кожного члена суспільства. Важливим при цьому є функціонування і подальший розвиток системи соціального забезпечення та її складової – соціального страхування [4].

За таких умов джерелом підвищення добробуту громадян має стати ефективна праця, трудова активність та підприємницька ініціатива. Але часто виникають ситуації, коли через об'єктивні обставини, які людина подолати не може, вона не має можливості заробити на життя, потрапляє у становище, яке загрожує її існуванню. Ці обставини є соціальними ризиками і притаманні кожній особі як члену людської спільноти.

Ринкова економіка не створює механізмів захисту населення від названого ризику. Лише активне втручання держави уможливує мінімізацію їх негативних наслідків. Наявність соціальних ризиків обумовлює існування державної системи соціального захисту населення, функціонування якої поєднує страхові та не страхові засади.

Державне соціальне страхування як складова системи соціального захисту характеризується такими системними ознаками:

– функції компенсації соціального ризику і запобігання несприятливим наслідкам ризикової ситуації;

– обов'язковість фінансової участі застрахованих осіб у формуванні страхових фондів, що є головною умовою одержання права на соціальні виплати;

– високій рівень забезпечення застрахованих осіб.

На відміну від цього система вказаного забезпечення за рахунок держави, яка також виконує функцію захисту від соціальних ризиків, побудована на інших засадах: елементарності, безоплатності і безеквівалентності.

Держава зацікавлена у розбудові принципово нової системи соціального страхування, адже фінансові можливості нині чинної системи не дозволяють проводити ефективну патерналістську політику щодо підтримки та забезпечення належного рівня життя кожного. Там, де людина дійсно немає можливості забезпечити себе та свою сім'ю на належному рівні, соціальне забезпечення повинно здійснюватись за рахунок держави шляхом надання державної адресної допомоги. Для працездатної частини населення пріоритетне значення має захист їх основних прав, соціальне страхування на випадок втрати роботи, при досягненні пенсійного віку, тимчасовій чи постійній втраті працездатності, яке має забезпечити мінімізацію негативних наслідків соціальних ризиків.

Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне

страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999 року та Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з втратою працездатності витратами, зумовленими народженням і похованням» від 18 січня 2001 року. Ухвалення зазначених Законів започаткувало реформування системи соціального страхування в Україні та передбачає матеріальне забезпечення громадян у зв'язку з втратою заробітної плати (доходу) внаслідок тимчасової чи постійної втрати працездатності, а також надання соціальних послуг за рахунок бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [2].

Бюджет Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності формується шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також за рахунок інших джерел, передбачених цими Законами. Це суттєво відрізняє нинішню систему від традиційної, побудованої протягом попередніх десятиліть. Адже працівники були звільнені від участі у фінансуванні заходів із зазначеного страхування. Право особи на отримання забезпечення в системі соціального страхування залежало від участі в суспільному виробництві та інших чинників, здебільшого особистих.

Необхідність існування і подальшого розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням, в Україні саме на страхових засадах, визначається низкою об'єктивних передумов, серед яких можна виділити соціально-економічні.

Серед чинників першої групи можна назвати характерні для усіх видів загальнообов'язкового страхування:

1. Недостатній життєвий рівень, поширення бідності серед населення, зумовлені тривалим перехідним періодом до нової моделі розвитку держави. Реальна заробітна плата залишається на рівні, що не забезпечує обсягів споживання матеріальних благ, достатніх для поновлення фізичної та інтелектуальної здатності до праці. Тому компенсація втрати, навіть, мінімальних доходів, яку спричиняє втрата працездатності набуває важливого значення.

2. Необхідність забезпечення соціальної справедливості під час перерозподілу суспільного продукту. Особи, які працюють та сплачують внески до фондів державного соціального страхування, мають за їх рахунок отримувати вищий рівень захисту інтересів при настанні соціальних ризиків. Коли рівень соціально-страхового забезпечення не буде суттєво перевищувати рівень державного соціального забезпечення, громадяни втратять зацікавленість у активній економічній діяльності і перейдуть до числа соціальних утриманців.

3. Зменшення навантаження на державний бюджет за рахунок створення інших джерел, які забезпечують соціальний захист населенню на суто страхових засадах. Одним із пріоритетних напрямків соціальної політики у сфері соціального страхування проголошено забезпечення перерозподілу відповідальності за формування коштів на соціальне страхування

між державою, роботодавцем та застрахованими громадянами.

Соціальне страхування в класичному зрозумінні – це система послаблення соціального ризику від відомої безпеки, яка фінансується спільно учасниками процесу суспільного виробництва.

Соціальна допомога – це діяльність державних органів по усуненню загрози зниження рівня життя будь-якої категорії населення більш, ніж це визначено суспільством в якості мінімально припустимого, шляхом надання грошової або натурально-речової допомоги.

В умовах ринкової економіки допомога незможним відіграє самостійну роль і цей напрям соціальної діяльності повинен існувати паралельно з соціальним страхуванням.

Соціальна допомога має загальнобюджетний характер; обсяг осіб, які забезпечуються нею – усі, хто цього потребує. Соціальне страхування повинно здійснюватися через автономні страхові фонди, які формуються за рахунок страхових внесків, що сплачуються за кожну застраховану особу його роботодавцем, самою застрахованою особою та органами державного управління (центральними та місцевими) з бюджетних коштів.

Інституційними характеристиками соціального страхування є передусім:

- ресурси соціального страхування, які складаються з частини зарезервованої заробітної плати, котра повинна бути достатньо великою за обсягом, біля 30-50% від розміру, що сплачується працівнику та формується з урахуванням видів соціальних ризиків та періодів виплат по ним, а також рівня заміщення (розміру пенсій та допомоги до заробітної плати), який знаходиться у діапазоні 50-70 % від середньої заробітної плати кваліфікованих працівників;

- пропорції розподілу страхового навантаження між роботодавцями та працівниками, для яких типовим є співвідношення: 2/3 її обсягу покладається на роботодавця та 1/3 – на працівника; в окремих країнах держава надає дотації деяким видам соціального страхування;

- імперативні вимоги ефективного функціонування соціального страхування – автономність бюджетів фондів соціального страхування від державних бюджетів всіх рівнів;

- щільний зв'язок розмірів страхових виплат (пенсій, допомоги) з розмірами заробітної плати та страхових тарифів, а також страховим періодом [3].

Слід також відмітити деякі переваги інституту соціального страхування, який вигідно відрізняється від інших інститутів соціального захисту:

- соціальне страхування більш надійно та стабільно функціонує з причини масштабності страхового обсягу та всебічної підтримки держави;

- загальне фінансове навантаження не є тяжким з того, що обов'язковість за законом забезпечує регулярний та масовий обсяг страхових надходжень.

- норми страхового захисту забезпечують широке коло профілактичних та реабілітаційних послуг [3].

При цьому соціальне страхування дозволяє наблизити сферу соціального захисту безпосередньо до працюючих, їхніх родин та трудових колективів,

надати їй регульованню ринковий характер. Це можна досягнути за допомогою активної участі персоналу та роботодавців в управлінні соціальним страхуванням, що життєво важливе для подолання більш непродуктивного, але все ще широко розповсюдженого з часів радянського минулого авторитарно-командного стилю управління в сфері соціального захисту.

На нашу думку, довіра та співробітництво у справі організації системи соціального страхування – це не розкіш, а необхідна умова для ефективного функціонування економіки.

До інституційних недоліків існуючої системи соціального страхування віднесемо наступне:

- низький рівень страхового захисту, який не забезпечує гідного життя в старості, у випадку хвороби, інвалідності тощо. значна частина пенсіонерів, інвалідів, осіб, які втратили годувальника отримують пенсії та допомогу нижче прожиткового мінімуму.

- переважне існування перерозподільних доходів і механізмів, що шкодить страховим, коли до 30-40 % фінансових коштів використовується для цілей соціальної допомоги на користь осіб, які не мають прав на страхові виплати, що у два-три рази перебільшує аналогічні пропорції у розвинутих країнах [8].

До найважливіших системних перешкод на шляху формування соціального страхування в Україні відносять:

- відсутність національної доктрини формування інститутів соціального страхування, можливості розвитку яких були б науково обгрунтовані та органічно пов'язані з системами заробітної плати та податковими системами, станом та політикою на ринку праці, демографічним положенням у теперішнім та його прогностичним положенням у майбутньому;

- збереження правового закріплення власності коштів обов'язкового соціального страхування за державою, що деформує правовідносини у цій сфері, позбавляє працівників та членів їх родин законного, юридично закріпленого права на цій ключовий ресурс їхнього соціального захисту, знижує їх статус, що перетворює власників зазначених коштів в тих, що отримують допомогу [9].

Таке положення призводить до того, що держава часто використовує страхові ресурси не за цільовим призначенням, позбавляючи законного права застрахованих на використання накопичених страхових коштів у повному обсязі. Тому світова практика організації соціального страхування створена шляхом автоматизації фінансових ресурсів їх відокремлення від державних бюджетів усіх рівнів.

- застосування давньої практики соціального минулого, коли значна частина коштів позабюджетних фондів входить до складу державного бюджету, що приводить до їх використання для виплат не страхового характеру та порушенню принципу адекватності рівня соціальної допомоги від розмірів страхових внесків [5].

Верховною Радою України ухвалений Закон України «Про збір та обліку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08 липня 2010 року, що визначатиме основні засади функціонування системи збору та обліку

єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, умови та порядок нарахування, обчислення і сплати єдиного соціального внеску і повноваження органів, що здійснюють адміністрування збору та обліку зазначеного внеску, а також порядок ведення державного реєстру соціального страхування [10].

Єдиний соціальний внесок – консолідований страховий внесок на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, що сплачується в обов'язковому порядку з метою забезпечення реалізації прав застрахованих осіб та членів їх сімей у випадках, передбачених законодавством, на отримання страхових виплат (послуг) за соціальним страхуванням [5; 10].

Формування системи збору та обліку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування передбачає визначення: принципів збору та обліку єдиного соціального внеску; платників єдиного соціального внеску; порядку нарахування, обчислення і сплати єдиного соціального внеску; уповноваженого органу та його повноважень; порядку ведення державного реєстру соціального страхування та використання його даних; установи, що забезпечує розрахункове обслуговування повноваженого органу в частині проведення операцій із страховими коштами.

Висновки. Сьогодні в Україні не сформувались ефективні механізми, які забезпечують надходження в державний бюджет і позабюджетні фонди обов'язкового страхування, що негативно відображається на рівні життя населення. Державне централізоване регулювання соціальної підтримки населення до даного часу має фрагментарний, безсистемний характер; фінансові ресурси соціальної сфери, які мають єдину кінцеву мету, не скоординовані: кожний компонент має свій відомчий статус, порядок формування і використання, що негативно позначається на процесах фінансового планування і використання коштів, виключаючи прозорість у проходженні потоків. Такий підхід призвів до надмірного навантаження на бюджет і практичного невиконання державних зобов'язань із соціальної підтримки населення, а також нецільового, неефективного та нерационального використання

фінансових ресурсів, підвищення незадоволеності громадян, соціальної напруженості у суспільстві.

На цей час можна говорити про окремі елементи соціального страхування, для яких у значній мірі характерно використання принципів соціального захисту та соціальної допомоги.

Вважаємо, що важливим елементом формування ефективної економічної моделі соціального страхування є перерозподіл відповідальності головних суб'єктів соціального страхування. При цьому надходження коштів на соціальне страхування пропонується здійснювати з трьох джерел: вагому частину (близько 60 %) має сплачувати роботодавець, а залишок доцільно розподілити між працівником та державою.

Частка окремих джерел фінансування повинна визначати сам характер системи страхових виплат. Страхові внески роботодавців та застрахованих осіб повинні перш за все відігравати роль джерела, яке забезпечує виплату компенсацій за втрату доходу пропорційно його розміру, а кошти держави мають бути призначені для виплат загального характеру та забезпечення мінімального рівня страхових виплат, якщо для цього страхових внесків надходитиме недостатньо.

Впровадження системи збору та обліку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні сприятиме легалізації реальної заробітної плати дозволить поступово знизити ставку єдиного соціального внеску, що спричиниться до покращення стану сплати цього внеску. Своєю чергою, скорочення виплат із заробітної плати на обов'язкове соціальне страхування надасть державі можливість усунути загрозу суттєвого погіршення фінансового становища громадян і приступити до поступового запровадження системи недержавного накопичувального страхування. Такі кроки приведуть до підвищення соціальних стандартів держави, а саме цього спільнота очікує від влади.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у аналізі необхідних дій для створення відповідних умов щодо підвищення матеріального забезпечення суспільства на рівні сучасних стандартів, задоволення його культурних потреб, гарантування особистої безпеки кожного громадянина та досягнення соціальної справедливості в процесі реалізації економічної політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр>.
2. Загальнообов'язкове соціальне страхування: Нормативні акти. Зразки документів / [Упоряд. : Перепічай В. С. та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 455 с.
3. Бігдаш В. Стан та напрямки розвитку соціального страхування в Україні / В. Бігдаш // Наук. зап. – Острог, 2005. – Вип. 7, ч. 2. – С. 8–15.
4. Бондар Н. Соціальне страхування в Україні: труднощі існування в трансформаційній економіці / Н. Бондар, Ю. Ю. Діденко // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 1. – С. 12–15.
5. Васечко Л. Система соціального страхування в зарубіжних країнах: корисний досвід для України / Л. Васечко // Вісник. – К., 2003. – № 3. – С. 37–43.
6. Гречко В. Реформирование социального страхования – концептуальные подходы / В. Гречко // Вестник государственного социального страхования. – 2005. – № 5. – С. 6–9.
7. Міжнародна організація праці [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.ilo.org.ua>.

8. Приходько С. Деякі питання вдосконалення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян в Україні / С. Приходько // Правове регулювання економіки. – К., 2001. – Вип. 2. – С. 174–186.
9. Сіленко А. соціальна політика та її пріоритети у перехідному суспільстві / А. Сіленко // Людина і політика. – 2003. – № 1. – С. 118–128.
10. Четверикова Л. Суть соціальної політики та аналіз її моделей в соціальних державах / Л. Четверикова // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2005. – № 1. – С. 68–74.

С. В. Козюпа,

*магістрант Інститута державного управління
Черноморського державного університету ім. Петра Могили, г. Николаев, Україна*

ГОСУДАРСТВЕННОЕ СОЦИАЛЬНОЕ СТРАХОВАНИЕ КАК ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ В РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

В статье анализируется система социальной защиты населения в Украине и роль в ней социального страхования. В статье отмечается что в Украине провозглашен курс на построение социального государства, политика которого направлена на обеспечение социальных прав и государственных социальных гарантий достаточного жизненного уровня для каждого члена общества. Важным при этом является функционирование и дальнейшее развитие системы социального обеспечения и ее составляющей – социального страхования. При таких условиях источником повышения благосостояния граждан должна стать эффективная работа, трудовая активность и предпринимательская инициатива. Но часто возникают ситуации, когда в силу объективных обстоятельств, которые человек преодолеть не может, она не имеет возможности заработать на жизнь, попадает в положение, угрожающее ее существованию. Эти обстоятельства являются социальными рисками и присущи каждому человеку как члену человеческого сообщества. Рыночная экономика не создает механизмов защиты населения от названного риска. Только активное вмешательство государства делает минимизацию их негативных последствий. Наличие социальных рисков обуславливает существование государственной системы социальной защиты населения, функционирование которой сочетает страховые но не страховые принципы. На основании анализа теоретического и практического материалов обоснованы направления государственной политики по формированию и развитию эффективной системы социального страхования в Украине.

Ключевые слова: социальная защита; социальное страхование; социальная помощь; социальные гарантии; прожиточный минимум; социальные нормы; минимальная зарплата.

S. Kozupa,

*Institute of public administration of State policy and management,
Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine*

THE STATE SOCIAL INSURANCE AS THE IMPORTANT COMPONENT OF SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION IN REALIZATION OF SOCIAL POLICY OF THE STATE

The article analyzes the system of social protection in Ukraine and the role of social security in it. The article noted that in Ukraine declared policy of building a social state whose policy is aimed at ensuring social rights and state social guarantees adequate standard of living for every member of society. It is important to have the operation and further development of the social security system and its components – social insurance. Under these conditions, the source of the welfare of citizens has become effective labor, labor activity and entrepreneurship. But often there are situations when in the circumstances that a person can not overcome, she is unable to earn a living, gets into the situation that threatens its existence. These circumstances are social risks inherent in every person and as a member of the human community. The market economy does not create mechanisms to protect the population from the named risk. Only active state intervention enables minimization of negative consequences. The presence of social risks determines the existence of state social welfare system, which combines the operation of insurance and no insurance principles. On the basis of theoretical and practical material reasonably areas of government policy on the formation and development of an effective system of social insurance in Ukraine.

Key words: social protection; social insurance; social help; social guarantees; living wage; social norms; minimum wage.